

תוכן עניינים

1. מבוא..... - 2 -
2. פרק א': הדין הישראלי בהמתת חסד בישראל. - 4 -
 - 2.1. קדושת החיים והזכות לאוטונומיה. - 4 -
 - 2.2. חוק זכויות החולה והחלל הנורמטיבי. - 7 -
 - 2.3. חוק החולה הנוטה למות. - 11 -
 - 2.4. סיכום ביניים. - 14 -
3. פרק ב': אחריות פלילית של רופא והיחס לחוק העונשין. - 15 -
 - 3.1. מעורבות הרופא והפרוצדורה להמתה. - 15 -
 - 3.2. שידול וסיוע להתאבדות. - 18 -
 - 3.3. אחריות פלילית והגנות בחוק. - 22 -
 - 3.4. סיכום ביניים. - 25 -
4. פרק ג': משפט משווה. - 26 -
 - 4.1. ארצות הברית. - 26 -
 - 4.2. הולנד. - 30 -
5. סיכום ומסקנות. - 32 -
6. ביבליוגרפיה. - 33 -

1. מבוא

הליבה הרעיונית-אידיאולוגית שבבסיס השיטה הדמוקרטית-ליברלית, מונה את הזכות לקדושת החיים מעמודי התווך ואבן הראשה של המשטר הדמוקרטי. מאז דברי הימים הגישה והיחס לקדושת החיים הייתה תפיסה אוניברסלית אינהרנטית, שזכתה לחשיבות מונומנטלית במעגל ההגנה המרכזי של בית-המשפט העליון בישראל. יחד עם זאת, קדושת החיים אינה האתוס היחיד במרקם החיים של חברה ומדינה, הזכות לכבוד, אוטונומיה וחשיבות איכות החיים, אף הם הוכרו כנורמה קונסטיטוציונית בעלות מעמד חוקתי קולוסלי במשפט הישראלי. אין ספק סיפקא, שהאינטרקציה בין ערך קדושת החיים לבין הזכות לאוטונומיה וכבוד של חולים, מהווה את אחת הסוגיות המורכבות לקיומם ערכי יסוד במשטר דמוקרטי ליברלי. עבודה דן עסקין בהמתת חסד או בשמה הלועזי אותנזיה (Euthanasia) ומשמעותה האקטיבית, היא גרימת מותו של חולה סופני (Terminally) ללא כאבים ובצורה אקוטית על מנת שינוח על משכבו בשלום ובכבוד. סוגיית המתת חסד קשה כקריעת ים סוף, ומתפקידה היא לאזן בין עקרון קדושת החיים, לבין הזכות לאוטונומיה של החולה להימנע מקבלת טיפולים מאריכי חיים.

בסוגיה רבת אנפין זו, חוק החולה הנוטה למות¹ מהווה קורלציה ונורמה חקיקתית ביחס להמתת חולים טרמינלים בדין הישראלי. עד דאז, בתי המשפט נאלצו להתמודד עם קושיות וסוגיות מצפוניות, והם הסמכו בעיקר על הוראות חוק זכויות החולה² וחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. עד לחקיקת חוק החולה הנוטה למות, היו שורה של פסק-דין קרדינלים בסוגיית דין, ואולם, הפסיקה הראשונה שהחלה לבנות דוקטרינה מגובשת בסוגיית המתת חסד בדין הישראלי היא בעניין יעל שפר³. הפסק דין המנומנטלי בעניין יעל שפר, הינו ספינת הדגל הפסיקתית בסוגיית המתת חסד בדין הישראלי. והוא מהווה צור מחצבתו לבסיס דו"ח ועדת שטיינברג⁴, שבעקבותיו נחקק חוק החולה הנוטה למות. החוק מעיקרו נועד להנחות את הרופא החולה קרוביו ואפוטרופוסיו, ולמעשה את כולי עלמא, כאשר עסקין במותר ובאסור בטיפול בחולים טרמינלים. קל וחומר להכריע בכל אותן סוגיות מוסריות העומדות בבסיס ההחלטה הנוגעת במתן טיפול שכזה.

אך בכך לא סגי, חוק החולה הנוטה למות מאבחן לראשונה את ההבדלים בין חולה טרמינלי, לבין חולה הנוטה למות. הווה אומר, לא כל אימת שמאן דהוא סובל ממחלת חשוכת מרפא אזי תחולת החוק חלה עליו. החוק קובע שרק רופא אחראי רשאי להגדיר חולים הנוטים למות. וזאת בתנאי שמדובר בחולים הסובלים מבעיה רפואית חשוכת מרפא, ושתוחלת חייהם אינה עולה על 6 חודשים על-אף באם הם יקבלו טיפול רפואי. כתולדה מכך, החוק מצר את תחולתו על חולים טרמינלים רבים מאוד, ויוצר סטטוס פרובלמטי בגין חולים שסובלים מדמנציה, מחלות ניווניות, חולים וגטטיבים וכיוצא בזה. למעשה, המחוקק יצר איפא ואיפא בין חולים שחל עליהם חוק החולה הנוטה למות, לבין אלו שאינם עונים על ההגדרתו של החוק. אי לכך, במקום שחוק החולה הנוטה למות יהיה תשובה נצחת לחולים טרמינאליים, דה פקטו, חמתו מרובה מצילתו, והחוק נהפך להיות להם לרועץ. יחד עם זאת, הגולל לא נסגר על זיק

¹ חוק החולה הנוטה למות, התשס"ו-2005, ס"ח 2039 (להלן - "חוק החולה הנוטה למות"). התקבל בכנסת ביום 6 בדצמבר 2005 ופורסם ברשומות ביום 15 בדצמבר 2005. הוראות סעיף 63 לחוק קבעו את תחילתו של החוק החל משנה מיום פרסומו, והם נכנסו לתוקפן ביום 15 בדצמבר 2006. התקנות נכנסו לתוקף ביום 17 לדצמבר 2007.

² חוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996, ס"ח 2237 (להלן - "חוק זכויות החולה").

³ ראה: ע"א 506/88 יעל שפר נ' מדינת ישראל, פ"ד מח (1) 1993. (להלן - "עניין יעל שפר").

⁴ הועדה נקראה על שם יושב הראש שלה פרופ' אברהם שטיינברג ראה דו"ח ועדת שטיינברג על הטיפול בחולה הנוטה למות. (להלן - "ועדת שטיינברג").

2. פרק א': הדין הישראלי בהמתת חסד בישראל.

מאז דברי הימים, הייתה תפיסה אוניברסלית אינהרנטית, לעקרון הערכי והחשוב ביותר שהינו קדושת החיים⁵. ביהדות ניתן להבחין בדברי חכמים ביחס קדושה לעקרון קולוסאלי דנך⁶, ואף בית המשפט העליון, בשורת החלטות ותקדימים, קידש את הזכות לחיים כזכות בעלת מעמד נורמטיבי חוקתי על-חוקי⁷. מאידך גם הזכויות לכבוד אוטונומיה וחשיבות איכות החיים⁸, אף הם מוגדרות כזכויות יסוד במשפט הישראלי, ואף המחוקק בחר לעגנם בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו⁹. פרק דנא נועד בתכליתו לתת סקירה תמציתית ומקצועית על סוגית המתת החסד במשפט הישראלי, ועל האיזון המשפטי והנורמטיבי, בגין הזכויות לעיל. מכיוון שכך, ועל מנת שנוכל להיכנס לעובי הקורה בסוגית האחריות הפלילית של הרופאים. בפרק דנן נעמוד על האיזון בין קדושת החיים והזכות לאוטונומיה של חולים. תחילה נבחין בהגדרתה ופירושה של המתת חסד, נעמוד על התזה של הליברלים והקונסרבטיבים ביחסם לדין המתה בכלל ולהמתת חסד בפרט. כמו כן אנו נסקור את דוקטרינת הסכמה מדעת של חולים שהתפתחה בפסיקה ועד עיגונה בחוק זכויות החולה. בסוף, נעמוד על וועדת שטיינברג וחוק החולה הנוטה למות, אשר מהווה את דבר חקיקה נורמטיבי, ביחסו לחולים סופניים, כל אימת שעסקינן בהמתת החסד בדין הישראלי.

2.1 קדושת החיים והזכות לאוטונומיה.

המתת חסד הינה אולי מהסוגיה האוניברסלית מוסרית והרגשית ביותר שידע המין האנושי החל מדברי ימיו. המתת חסד או אותנזיה, פירושה מוות נאה מלשון חכמי יוון¹⁰, ובמשמעותה האקטיבית הינה גרימת מותו של חולה טרמינלי ללא כאבים ובצורה אקוטית על מנת שינוח על משכבו בשלום ובכבוד. עם חלוף השנים והתקדמות המדע הרפואה והטכנולוגיה, אותנזיה הפכה לאחת הבעיות המוסריות, אתיות והמורכבות ביותר, אשר שמחוללת ויכוחים דיאלקטיים פילוסופים בכל רחבי העולם. מאז קדמת דנא היו גישות אמביוולנטיות להצדקה והתנגדות לסוגית המתת החסד. מחד גיסא, לדידם של מצדדי המתת החסד, חולה טרמינלי זכאי למיתת נשיקה נטולת כאבים וללא ייסורים. כל אימת שאפסו סיכוייו של החולה לחיות, ומרכז חייו הוא במיטת חוליו בבית חולים נעזר באביזרים מלאכותיים לחיות, אזי ברי שעל

⁵ קדושת החיים מבטאת את העקרונות המונחים בבסיס זכויות היסוד של האדם בישראל. ראה: חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. הגדרת סעיף 1 שם מוגדר ש"זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל". לבין סעיף 1א שם מוגדר ש"חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית".

⁶ קדושת החיים תפסה מקום עיקרי בתפיסה ההלכתית, ברם, זכות זו אינה מוחלטת אלה יחסית. התלמוד הבבלי קובע שלוש עברות שלגביהן אם אדם חייב לבחור בין חיים ומוות, עליו לבחור במוות. שלושה דברים אדם ירהג ובל יעובר על: שפיכות דמים, עבודה זרה, גילוי עריות. ראה: בבלי, סנהדרין עד, א.

⁷ השופט זילברג לראשונה הגה את המונח קדושת החיים. ראה: ע"א 461/62 צים חברת השיט הישראלית בע"מ נ' שושנה מזיאר פ"ד י"ז 1319.

⁸ ביטוי חוקתי לעימות האוניברסלי שבין עיקרון קדושת החיים לבין עיקרון כבוד האדם מצוי בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו בהתאם להגדרת סעיף 1 לחוק החולה הנוטה למות, שם מוגדר כי "חוק זה בא להסדיר את הטיפול הרפואי בחולה הנוטה למות תוך איזון ראוי בין ערך קדושת החיים, לבין ערך אוטונומיה הרצון של האדם והחשיבות של איכות החיים".

⁹ הזכות לחיים ולשלמות הגוף, מיוחדות בכך שיחד עם הזכות לכבוד, הן טומנות בחובן לא רק היבט שלילי (איסור על פגיעה בהן), אלא גם היבט חיובי (זכותו של אדם להגנה עליהן). מכאן הכפילות- לכאורה באזכורה של הזכות לחיים. חוק היסוד, מבחין בין החובה המוטלת לא לפגוע בחיים, בגוף או בכבוד (סעיף 2 לחוק היסוד) לבין החובה להגן על החיים, הגוף והכבוד (סעיף 4 לחוק היסוד). ראה: אהרן ברק, פרשנות במשפט (כרך ג: פרשנות חוקתית, נבו, תשנ"ד) 365-366. כמו כן ראה: בג"צ 769/02 הועד הציבורי נגד העינויים בישראל נ' ממשלת ישראל, פ"ד סב(1) 507, 580 (2006).

¹⁰ מקורו של המונח הוא בשתי מילים יווניות: eu = טוב (במובן "קל"), ו- thanatos = מוות. ויש שמושג זה מכונה בשם: "המתת חסד", "רצח מתוך חמלה" או "רצח מתוך רחמים".